

DESCARTES'İ SİZ DE SEVER MİSİNİZ?**Cemil OKTAY***

12 Eylül askerî darbesini izleyen dönemlerde ve henüz malum yasakların kaldırılmadığı yıllarda Sayın Demirel'in yazılı basına verdiği bir mülakat dolayısıyla muhabirin kendisine yönelttiği şu sorunun yanıtını hatırlıyorum: “*En beğendiğiniz yazar kimdir?*” sorusunu Demirel, “*René Descartes*” diye yanıtlıyordu. Muhabirler bu türden soruları yaptıkları mülakatlar sırasında muhataplarının kişisel derinliklerine nüfuz edebilmek amacıyla sorarlar. Çoğu zaman da verilen yanıtlar, kişinin entelektüel dünyası ve duygu dağarcığı hakkında okurlara önemli ipuçları verir. Matematikçi ve rasyonalitenin modern zamanlarda babası olarak ün yapmış bir yazarın, mesleği mühendislik olan Demirel üzerinde etkisi olması ilk bakışta bizlere yadırgatıcı gelmeyebilir. Mühendislik tahsil etmiş olan biriyle, Descartes'ın metinleri arasında bağ kurmak hiç kuşkusuz doğal görünebilir. Ancak Demirel'in kamusal hayatı boyunca sergilediği davranış ve siyasetleri, Descartes'a olan tutkusuyla birlikte düşünüldüğünde mühendislik mesleğini aşan bir belirleyiciliğin varlığı da gözlenebilmektedir.

Demirel'in düşünce dünyasıyla benim ilk tanışmam, Adalet Partisi Genel Başkanı olduğu günlere rastlar. Ankara Cebeci semtinde Hukuk Fakültesi büyük salonunda düzenlenen iktisadi büyüme modelleri hakkındaki panelde konuşmacıydı; ben de birçok devre arkadaşlarımla birlikte dinleyici sıralarındaydık. Salonda bulunanların büyük çoğunluğunun Demirel'e sıcak bakanlardan olmadığı oldukça aşikârdı. Demirel, konuşma sırası geldiğinde iktisadi büyüme kuramları konusunda mükemmel denecek derecede akademik bir sunum yaptı. Sunumu berrak, açık ve anlaşılır bir metindi. Diğer konuşmacılarla da kendi söylemi arasında dinleyenlerin beğenisi açısından büyük bir fark yarattı. Adeta panelin hâkim unsuru oldu. Tahlillerinde ve terkiplerinde tam bir riyazî üslup sergiliyordu. Yönteminden ve kendinden emin, muhakemesinde tereddüt barındırmayan, sonuçlara sayısal verilerle varan bir söylem türüyle karşı karşıyaydık. Kuramsal yönü güçlüydü ve bu birikimini Türkiye verilerine uygulayabiliyordu. Bitirdiğinde dinleyiciler arasından hararetli bir alkış aldığımı hatırlarım. Genel yargı, başbakanlık adayının entelektüel olarak fazlasıyla hazır olduğu yolundaydı.

İzleyen aylarda öğrenim gördüğüm fakültenin öğretim üyeleri kurulu, kendisini davet etmişti; artık Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanlık görevini üstlendiği günlerdi. Toplantının akışı konusunda hocalarımızdan bazıları derslerinde bizlere kısa bilgiler verdiler. Verdikleri bilgilere göre, Başbakan, çok olumlu bir izlenim bırakmıştı. Ülke sorunlarına hâkim birisiydi. Bu toplantıyla ilgili bir de küçük bir hikâyeye hatırlarım.

Okulda bir kısım öğrenciler, Demirel'in Okul'a gelişi sırasında onu merdiven başında yuh çekerek karşılamışlardı. O da ünlü şapkasını sallayarak ve tebessümle yanıt vermişti. Aradan kırk yılı aşkın bir zaman sonra, Kuruçeşme'de yuh çekenlerden bazılarının da bulunduğu ve Demirel'in onur konuğu olduğu bir toplantıda –ki bu toplantıda yurt dışında bulunmam dolayısıyla ben yoktum-, arkadaşlar, gençliklerinde yuh çekerek karşıladıkları Başbakandan açıkça özür dilemişler. Demirel'in verdiği tepki, insani değerler açısından kayda ve zikre değer bir tepkidir. Başbakana göre genç insan böyle şeyler yapardı; yoksa

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Emekli Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

genç olduğu nasıl belli olurdu; kendisi de gençlik dönemlerinde benzer eylemlerde bulunmuştu. Demirel'in sayıların ve rasyonalitenin siyasetçisi olmasının yanı sıra nüktelerin insanı olması da malumdur. Mecliste genel görüşme celselerinde muhaliflerini ve kendi grubunu nasıl kahkahalara boğduğu hatırlardadır. Bu tür celselerin meclis tarihinin sayfaları arasında bulunması, gelecek nesillerin her şeyin kavga mevzu olmadığını bilmeleri açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

Yasaklı konumundan kurtulduktan sonraki bir dönemdi. Türkiye ekonomisi hakkında İstanbul'da düzenlenen bir panelde, yıllar önce olduğu gibi Demirel, yine akademik düzeyi yüksek ve irticalen bir sunum yapmıştı. Dinleyenlerden birkaç kişi, kendisine şöyle bir soru yönelttiler: "*Neden paneldeki konuşması, mitinglerde yaptığı konuşmalara benzemiyordu? Sözcükleri seçiminden telaffuza kadar her şeyiyle farklı bir üslubu vardı*". Demirel, soruyu nükteyle yanıtladı. Geniş kitlelere hitap ederken Dinar Belediye Bاندosu gibi olmak zorundaydı; akademisyenlerle tartışmalarında Herbert von Karajan ayarında olmalıydı. Dinar Belediyesi'nin bando takımı, Demirel'in haklarındaki nüktelerinden çektiğini hiçbir dilden çekmedi. Bando takımlarını yalnızca Dinarlılar biliyorlar ve seviyorlardı. Demirel'in sayesinde tüm Türkiye varlıklarından haberdar oldu.

12 Eylül Anayasası ile vazedilen siyaset yasağı, bilindiği gibi referandum ile geldi, referandum ile yürürlükten kalktı. Darbeciler ve onlarla birlikte seçmenler düşünmediler ki, Tanzimat Fermanı yargısız cezalandırma olmayacağı teminatı veriyordu. 82 Anayasası'nın ilgili hükümleri, diğer birçok hükmü gibi Ferman'ın bile gerisine düşmüştü. Normal bir hukuk devletinde kamusal haklardan mahrumiyet ancak yargıdan sadır olabilirdi; dahası haklar ve özgürlükler referandum konusu yapılamazdı. Neresinden bakılırsa bakılsın, siyasi yasaklar uygulaması ve Zincirbozan tutsaklıkları hukuk devleti ilkeleriyle uyusur uygulamalar değildi. Ancak siyasi kültür geleneklerine maalesef pek uygundu. Oldum olası siyaset, hapishane ile saray arasında gidip geliyordu. Nitekim Zincirbozan sakinlerinin her biri, ilerideki yıllarda seçmen desteğiyle saraya taşındılar; baş tacı edildiler. Bana, "*Hum Zamirinin Serencamı*" başlıklı makalemi yazdıran Türkiye'deki o günlerin toplumsal ve siyasi iklimi olmuştur. Bu yüzden olsa gerek, makalem, satır aralarında bir tür iç burukluğunun izlerini taşır.

Esas itibarıyla Demirel ve diğer önderler, soğuk savaş döneminin siyasetçileriydi. Aslında gerek ABD gerek Avrupa ve Uzak Doğu ülkeleri olsun tüm siyasetçiler ve yürüttükleri siyasetler, bu soğuk ve dehşet dengesi ortamının yarattığı iklimden etkilendiler. 1963'den itibaren başlatılan "*yumuşama*" siyaseti, NATO müttefikleri arasında yeni fırsatlar yarattı. NATO Genel Sekreteri Harmell'in Raporu, müttefiklerin ittifakın temel esaslarını korumaları şartıyla Doğu Bloku ülkeleriyle özel ilişkiler geliştirebilmelerine olanak tanıyordu. Diğer taraftan Büyükelçi Hamit Batu'nun kaleme aldığı raporda da Türkiye'nin kültürel ilişkilerde yeni alanlara açılması gereği vurgulanmaktaydı. Demirel'in de Başbakan Yardımcısı sıfatıyla katıldığı Ürgüplü Hükümeti'yle birlikte Türkiye, NATO'nun yumuşama siyasetlerinin yarattığı uluslararası iklimden yararlanmayı düşündü. Özellikle Demirel'in 65 seçimlerini takiben Başbakanlık görevine gelmesiyle SSCB ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkiler geliştirildi. Türkiye'nin ithal ikamesi siyasetleri çerçevesinde sanayileşme çabalarına ve teknoloji transferine ihtiyacı vardı. Ne var ki, Türkiye'nin ezeli derdi döviz sıkıntısı, sanayileşme siyasetinin önünde ciddi bir engeldi. SSCB ile takas ticaretinin mümkün olması bu engeli aşmak için en uygun yöntem olarak değerlendirildi. Demirel-Çağlayangil ikilisi, yumuşama dönemi siyasetlerini hassasiyetle ve dengeleri koruyarak başarıya ulaştırdılar. Bu sayede Türkiye, İskenderun Demir-Çelik Tesislerine, Aliğa Petrol Rafinerisine, Çayırova Cam Fabrikalarına, Seydişehir Tesislerine kavuştu. Batı ülkeleriyle de otomotiv sanayinde önemli yatırımlar gerçekleştirildi. Türkiye kendi mali ve teknik olanaklarıyla GAP projesini başlattı. Yeni kurulan sanayilerin çevresel

ekonomi koşullarında yarattığı fırsatlar sayesinde sayıları binleri aşan yeni iş kolları türedi. Sonradan Anadolu Kaplanları diye adlandırılan kuruluşlar böylesi bir ortamın ürünüdürler. Demirel'in Başbakanlık görevini yüklendiği Cumhuriyet Hükümetleri, esas itibariyle önemli sanayi hamlelerinin gerçekleştirildiği bir dönemi simgeler. Bu yıllar, Türk ailesini tezekten tüp gaza terfi ettirmenin, kırsal yörelerde elektrik şebekelerinin kurulmasının ve köylerin suya kavuşmalarının yıllarıdır. Türkiye, hızla TV olgusuna muhatap oldu. Tüm bu girişimler, bir taraftan enflasyonu tetikledi; diğer taraftan Merkez Bankasını döviz darboğazına soktu. Soğuk Savaş'ın dar çemberinde bir de sağ-sol çatışması baş gösterince Türkiye, 1980' lere kadar, en önemli kayıp yıllarını yaşadı. Aynı yıllarda ardı arkası kesilmeyen askeri darbeler gündeme geldi. Türk Demokrasisi özellikle 80 darbesiyle tamamen felç oldu. Bugün de bu felçli durumdan kurtulmuş değildir. Yadırgatıcı olan taraf, 24 Ocak 1980 kararlarıyla komuta ekonomisinden tam pazar ekonomisine geçişin Demirel Başbakanlığında başlatılmasına karşın ülke, liberal siyasette ciddi aksamlar yaşamaktadır. Burada, askeri darbeler kadar, sivil toplum zafiyetlerinin kuşkusuz önemli bir etkisinin bulunduğu düşünülebilir. İleri yürüyen Türk toplumu, Péguy'nin tabiriyle "*başını geçmişe çevirme*" alışkanlığında âdeta marazi bir tutum sergiliyor. Bu da hızla değişen toplumların ortak kaderi gibidir. Buna bir de oldukça yaygın olan anomi (kuralsızlık) halini, dolayısıyla gündemden bir türlü düşmeyen değerler çatışmasını ekleyelim. Toplumunu oluşturan bireyler, gelirlerinden, eğitim düzeylerinden bağımsız olarak âdeta hızla giden trenin vagonuna tesadüfen girmiş arılar gibidir. Telaşla ve zikzaklar yaparak uçarlar; bir noktaya konmakta güçlük çekerler; ya da hiç konamazlar.

Son elli altmış yıldır Türk siyasetçileri böylesi bir ortamda siyaset yapmaya uğraşıyorlar. Bir taraftan yapısal değişimleri gerçekleştirmek, diğer taraftan güncelin önlerini getirdiği bunalımları çözmek veya ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek zorundalar. Kaynak yetersizliğini de unutmayalım.

Demirel'in son Başbakanlığı ve ardından Cumhurbaşkanlığı, Soğuk Savaşın son bulduğu yıllara rastlar. Bu yıllar uluslararası siyasetin alışılmış kalıplarının değiştiği, yepyeni parametrelerin siyaseti etkilemeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem Türkiye siyasetini, esas itibariyle Kafkaslara ve Orta Asya Cumhuriyetleri'ne açma dönemidir. Yanı sıra Rusya Federasyonu ile de yeni anlayışlar çerçevesinde iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi söz konusudur. Keza Balkanların geçirdiği bunalımlı dönemin yönetimi başat sorunlar arasındadır. Bu arada Türkiye'nin AB'ye adaylık süreci başlatıldı. Adaylık sürecinin kabul edilmesinde Fransa Cumhurbaşkanı Chirac ve Cumhurbaşkanı Demirel'in iyi ilişkileri önemli bir katkı sağladı.

Demirel'in Descartes sevgisiyle başladığım bu yazıyı bitirirken, bir hususun altını önemle çizmem gerekiyor: Demirel, sayıların siyasetçisi ve izlediği kartezyen yöntemin yanı sıra, kırk yılı aşan siyasi hayatında insanların günlük yaşamlarını, onların duygularını bildiği sayıların ve yöntemin aralarına serpiştirme ustalığını sergileyebilen bir devlet adamı oldu. Çocukluğundan beri yaşayarak tanık olduğu çiftçilerin su sıkıntısının son bulmasını, ailelerin refahını artırmayı ve teknolojik kolaylıklara ulaşmasını başlıca hedefleri arasında saydı. Geniş kitleler tarafından sürekli benimsenmesinin ardında bu yaklaşımının büyük payı olmalıdır. En önemlisi de askeri vesayet ikliminin yüksek yoğunluklarda seyrettiği dönemlerde sürekli seçmenlerin haklarını savundu; çıkan gerginlikleri esnek siyasetlerle yumuşatmaya çalıştı. Bu alanda her zaman başarılı olamamasının toplumu derinden etkileyen nedenleri malumdur.

Her şeyden önce siyaset, toplum olarak; dolayısıyla başkalarıyla birlikte yürütülen bir faaliyettir. Ortak bir aklın üretilmesini gerekli kılar. Ortak akıl da ancak liberal ortamlarda ve diyaloglar aracılığıyla oluşur. Yurttaşların katılımcı bir siyasî kültürün içinde olmalarını

gerektirir. Bu da yurttaşların hak ve özgürlüklerinden haberli, aynı zamanda bu hak ve özgürlüklerini kullanma konusunda becerili, kendi kaderini kendisinin tayin ettiği, en önemlisi hayata karşı ve siyasete karşı edilgen değil; etken olabildiği bir durumdur. Oysa katılımcı siyasi kültür, toplum içinde oldukça cılız düzeydedir; daha çok yerel kültürler ve tabi olma kültürleri yaygındır. Kısmi değişimlere rağmen, bu eksikliği, hep duyduk; dün de duyduk; bugün de duyuyoruz. Başka bir deyişle Türkiye, çoğulcu siyasi sistemi ve hukuk devleti olma gereklerini öğrenme sürecini yaşıyor. Süreç, kısa yoldan geçmeye olanak tanıyan bir süreç değildir. Toplum, bir dizi değişken kümesinin köklü dönüşüm geçirmesine tanık olur ve bu dönüşümden yine köklü biçimde etkilenir; bu yolla yepyeni deneyimler elde eder; daha doğrusu yaşayarak öğrenir. “*Siyasi modernleşme*” diye adlandırılan bu süreçte daha birçok dar boğazın önümüzde beklediğini bilelim. Bir anlamda, neşesiyle ve zahmetleriyle yaşanan Sisypheos efsanesinin senaryolarıyla karşılaşmada, her toplum ve insanlık hali gibi Türkiye de adaydır. Demirel’in, yaşamı sürecince yüklediği sorumluluklarında, kaya parçasını kuyudan dışarıya taşıma çabalarında hep derin bir haz duymuş olduğunu düşünebiliriz...